

TM	G. XXXVI	Br. 2	Str. 755-771	Niš	april - jun	2012.
----	----------	-------	--------------	-----	-------------	-------

UDK 338.48 : 502.131.1(497.11 Vrnjačka Banja)

Stručni rad

Primljeno: 29. 01. 2012.

Revidirana verzija: 06. 03. 2012.

Eva Hrabovski Tomić
 Univerzitet Educons
 Fakultet poslovne ekonomije
 Sremska Kamenica
 Snežana Milićević
 Univerzitet u Kragujevcu
 Fakultet za hotelijerstvo i turizam
 Vrnjačka Banja

RAZVOJ TURIZMA VRNJAČKE BANJE NA PRINCIPIMA ODRŽIVOG RAZVOJA

Apstrakt

Turizam je jedan od faktora rasta svetske ekonomije, najveća izvozna „industrija“, značajan faktor deviznog priliva i izvor dodatne vrednosti nerazvijenih prostora. Sa druge strane, masovnost, kao osnovna karakteristika turističkih putovanja, dovodi do uništavanja turističkih resursa koji se, s obzirom na sposobnost da privlače turiste, nazivaju turističkim atrakcijama tj. atraktivni faktori tražnje. Vrnjačka Banja, prema obimu turističkog prometa, zauzima drugo mesto na turističkom tržištu naše zemlje, bazirajući svoj razvoj prvenstveno na prirodnom atraktivnom faktoru. Zbog toga, cilj ovog rada je da prikaže Vrnjačku Banju kao turističku destinaciju koja svoj dalji razvoj treba da bazira na principima održivog razvoja kako bi minimizovala negativna dejstva razvoja turizma, uz zadržavanje pozitivnih.

Ključne reči: održivi razvoj, turizam, turistički resursi, Vrnjačka Banja

UVOD

Osnovne promene koje čine turizam izrazito turbulentnim tiču se značajnog delovanja činilaca iz okruženja i sve izrazitijom svešću o potrebi za očuvanjem osnove njegovog razvoja - prostora, odnosno prirodnog okruženja. Savremeni trendovi u svetskom turizmu traže

prostore izvorne, ili minimalno izmenjene, životne sredine. Turizam kao najdinamičnija i najheterogenija pojava savremenog društva treba da bude dugoročni prioritet razvoja privrede svake zemlje jer predstavlja jedan od najznačajnijih ekonomskih i socijalnih fenomena XXI veka, ali "njegova osnovna karakteristika je masovnost tj. relativno veliki broj učesnika turističkih putovanja što dovodi do uništavanja prostora (njegovo trošenje za potrebe turističke izgradnje), derogiranje prirodnog ambijenta i prirodne atraktivnosti, komercijalizacije kulturno-istorijskog i drugog nasleđa, zatamljavanje antropoloških specifičnosti, izvornosti, distinktivnosti, unikatnosti i sl." (Бакић 2008, 28). Zbog toga, sve veći broj lokalnih i nacionalnih vlada širom sveta prepoznaje potrebu i značaj uvođenja principa održivog turizma u svoje strateške planove. Na taj način se postiže optimalno korišćenje prirodnih resursa, poštovanje društveno-kulturnih autentičnosti zajednica domaćina, obezbeđuje se socijalno-ekonomska korist, osnažuje privreda i postiže bolji kvalitet života za stanovnike i posetioce. Istraživanja o negativnom uticaju turizma na prirodnu i sociokulturnu sredinu inicirala su organizacione aktivnosti za nastanak održivog turizma. Održivi turizam je nastao krajem XX veka kao potreba za uspostavljanjem ravnoteže između razvoja turizma, koji je u ekspanziji, i zaštite životne sredine.

RESURSI U TURIZMU

Sa aspekta ekomonije, resursi predstavljaju materijalna i nematerijalna dobra koja se mogu privredno valorizovati na tržištu, deo su celokupnog razvoja određenog geografskog područja (države, regije ili uže prostorne celine) i predstavljaju bitnu komparativnu prednost u privrednom razvoju. Prema Jovičiću (2009, 3) „turistički resursi su ona prirodna ili društvena dobra koja se mogu turistički valorizovati (iskoristiti), odnosno one pojave, procesi, objekti i slično, koje turisti (i izletnici) posećuju“. Drugim rečima, turistički resursi obuhvataju sva ona sredstva koja su u funkciji turističkog razvoja određenog mesta ili područja.

Međutim, koliko često i uz koliki ekonomski učinak će turisti posećivati te resurse, zavisi od kvaliteta resursa i stepena atraktivnosti resursa. Najčešće se pod atrakcijom podrazumeva karakteristika određenog područja (destinacije), koja je neposredno vezana za mesto i motiv obavljanja određene turističke aktivnosti (Weaver 2006). Većina turističkih eksperata je saglasna da turističke atrakcije imaju centralnu ulogu u turističkom sistemu (npr. Inskeep 1991; Gunn 1994; Mill and Morison 2002).

S obzirom na to da turizam pretenduje da koristi najatraktivnije resurse (prostore) – neophodno je planiranje mera i postupaka ekološke i

sveukupne zaštite turističkog prostora. Ako se naruše osnovne vrednosti i karakteristike resursa (prostora), ne samo da će se smanjivati stepen atraktivnosti tog prostora, već će nestati i turizma.

NEGATIVNI UTICAJI TURIZMA

Uticaji turizma na nekoj destinaciji mogu se grupisati u tri glavne kategorije (Roe et al. 1997, 19):

- ekološki,
- kulturni i
- ekonomski.

Ovi uticaji mogu se javiti kao posledica aktivnosti turista i kao posledice izgradnje i funkcionisanja različitih turističkih objekata i usluga na destinaciji. Teško je proceniti uticaje koji proizlaze iz turizma, zato što su oni diversifikovani u obimu i strukturi. Ovi uticaji mogu biti kratkoročni ili dugoročni; direktni ili indirektni; lokalni, nacionalni ili globalni; pozitivni ili negativni. (Hunter and Green 1995). Glavne poteškoće za procenu turističkog uticaja uključuju sledeće činjenice (Briassoulis 1991):

- Turizam uključuje veliki broj međusobno povezanih aktivnosti što onemogućava procenu uticaja pojedinih aktivnosti;
- Aktivnostima kojima se bave turisti bavi se često i lokalno stanovništvo, što čini nemogućim odvajanje uticaja jednih od drugih.
- Ekološke promene događaju se i prirodno, tj. same od sebe, što onemogućava kvantifikaciju promena koje su se dogodile zbog turizma.
- Turizam često ima indirektno i kumulativno uticaje koje je teže identifikovati i proceniti.

Intezitet uticaja turizma na destinaciji varira sa vrstama turističkih aktivnosti. Neki uticaji su očigledni i lako se identifikuju (direktni), dok su drugi indirektni i teški za kvantifikovanje.

Razvoj turizma ne uništava samo prirodna staništa zbog izgradnje smeštajnih objekata, sabračajne, elektroenergetske, komunalne, vodoprivredne i stambene infrastrukture, već i vizuelno može narušiti prirodnu okolinu. Pored toga, različite aktivnosti i veliki broj turista koji posećuju jednu destinaciju imaće značajan uticaj na ekologiju, podjednako kao i velika potražnja za različitim inputima potrebnih za funkcionisanje turističkih usluga.

Međutim, nisu svi uticaji turizma negativni. Ukoliko su razvoj i promene na određenoj lokaciji neminovne, turizam može biti znatno manje štetna alternativa od mnogih drugih delatnosti, pogotovo ako se razvoj turizma dobro reguliše, planira i zasniva po principu održivog razvoja.

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA

Održivi razvoj turizma je koncept baziran na širem konceptu, odnosno na održivom razvoju (Sustainable Development) uopšteno i zasnovan je na tri osnovna principa (Mcintyre et al. 1993, 10):

- ekološkoj održivosti, koja garantuje kompatibilnost razvoja sa očuvanjem i održavanjem osnovnih ekoloških procesa, biološke raznolikosti i bioloških resursa;
- socio-kulturološkoj održivosti, koja garantuje kompatibilnost razvoja sa očuvanjem kulture i sistema vrednosti ljudi na koje taj razvoj utiče, kao i trajno održavanje i isticanje identiteta lokalne zajednice;
- ekonomskoj održivosti, koja garantuje ekonomski efikasan razvoj i da je upravljanje resursima takvo da će se njima moći koristiti i buduće generacije.

Održivi razvoj za turizam ima posebno značenje. To je pitanje opstanka njega samog kao složene socio-kulturološke i ekonomske pojave, s obzirom na to da zbog nekontrolisanog razvoja uništava resurse i elemente turističke ponude, na kojima je inicijalno i počeo da se razvija (prirodna i izgrađena životna sredina, autohtoni ambijent lokalne zajednice itd.). Uzroke toga, Krippendorf nalazi u nepoštovanju hijerarhije ciljeva, zbog čega se turizam razvija na način da "guta zemljište, prirodu i kulturna dobra, kao novi kolonizator i uništavalac životne sredine" (1986, 114).

Svetska turistička organizacija (WTO) i Program UN za životnu sredinu pod održivim turizmom podrazumevaju takav razvoj turizma koji zadovoljava potrebe turista, kao nosioce tražnje, turističke destinacije kao nosioce ponude, uz istovremeno očuvanje i uvećavanje potencijala za korišćenje turističkih resursa u budućnosti, bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje sopstvene potrebe.

Potreba za primenom koncepta održivog razvoja u turizmu data je i u dokumentu pod nazivom „Green paper of Tourism” (Brussels: DCXXIII, European Commission 1995), u kojem se dokazuje da se budućnost evropskog turizma nalazi u integraciji ekonomske aktivnosti i održivog razvoja, sa posebnim naglaskom na stanje životne sredine, a u cilju uspostavljanja pozitivnog odnosa između ekonomije i ekologije (Bramwell et al. 1996, 45).

ANALIZA STANJA TURIZMA VRNJAČKE BANJE

Vrnjačka Banja je najveće i najpoznatije banjsko lečilište u Srbiji. Nalazi se u dolini Zapadne Morave, na prosečnoj nadmorskoj visini od

230 m, sa tri strane zaklonjena planinom Goč, dok je sa severa zaštićena vencem Gledićkih planina. Zbog specifične konfiguracije terena i bujne vegetacije, ima karakteristike umereno-kontinentalne klime, izmenjene lokalnim uslovima.

Prirodni resursi

Vrnjačka Banja obiluje izuzetnim prirodnim resursima. Brojni izvori i izdani, velika gustina rečne mreže i bogatstvo vodom, predstavljaju najvažniju karakteristiku ovog područja. Najveća vrnjačka reka je Zapadna Morava, dok kroz samu Banju protiču Vrnjačka reka i Lipovačka reka. Hidrografskoj mreži pripada veštačko akumulaciono jezero Selište, na reci Zagrža na Goču, kao i predeo "Podunavačkih bara". Banja raspolaže sa sedam mineralnih izvora, od kojih se četiri koriste za balneološku terapiju: Topla voda, Snežnik, Slatina i Jezero. Topla voda je najstariji i najpoznatiji izvor, koji je sudeći po arheološkim nalazima, bio poznat još u praistoriji, a potom korišćen i u rimskom periodu za oporavak i lečenje rimskih legionara. Spada u grupu alkalnih ugljenokiselih homeoterma i jedinstven je u svetu zato što je temperatura vode 36,5 stepeni celzijusa i odgovara temperaturi ljudskog tela. Mineralni izvori predstavljaju okosnicu banjskog turizma, pa je neophodno maksimalno ih zaštititi od zagađivanja, kao i nekontrolisanog i neracionalnog korišćenja. Međutim, Vrnjačka Banja je po ovom pitanju doživela veoma negativna iskustva. Jedan od najsvežijih primera je zagađenje mineralnog izvora Snežnik, koji je zbog prisustva fekalnih bakterija bio zatvoren za upotrebu skoro 6 meseci (od 13.7.2011.). Kao razlog navedena je nemogućnost kanalizacionih cevi da prime veliku količinu fekalija, koje su tekle iz septičkih jama novoizgrađenih objekata u neposrednoj blizini izvora. Tek nakon što je Zavod za javno zdravlje iz Kraljeva tri puta proveravao uzorke mineralne vode sa izvora Snežnik, decembra 2011. godine data je dozvola za ponovo korišćenje mineralne vode za piće i lečenje (<http://www.banjesrbije.net/poslednje-vesti/otvoren-izvor-sneznik.html>).

Svojim kompozicionim vrednostima, bogatstvom vrsta, pojedinim primercima stare i kapitalne dendroflora, Vrnjački parkovi su jedinstveni u Srbiji. Zauzimaju prostor od 27 ha u kojem je zabeleženo 165 drvenastih vrsta (38 vrsta četinara, 68 vrsta listopadnog drveća, itd) i retkih egzotičnih vrsta (japanska trešnja, kanadska smrča, ajanska smrča, itd). Najstarija stabla su starosti od 110 do 120 godina (LEAP 2010, 22). Drvoredi Vrnjačke Banje predstavljaju posebnu vrednost i turističku atrakciju, zasađeni uglavnom lipama. Povezuju tri mineralna izvora i predstavljaju glavno šetalište, koje je jedno od najlepših u Srbiji. Na teritoriji opštine nalazi se više spomenika prirode koji podležu obaveznoj zaštiti, od kojih je najpoznatiji spomenik prirode „Parkovi Vrnjačke

Banje“. Šume, koje zahvataju oko 65% ukupne teritorije opštine, svrstavaju ovu opštinu u red najšumovitijih u Srbiji. Čitava opština, posebno planina Goč, izuzetno je bogata biljnim svetom, šumskim plodovima, aromatičnim i lekovitim biljem. Procenjuje se da na Goču ima 650 biljnih vrsta, od čega preko 200 lekovitih, aromatičnih i drugih korisnih vrsta (Isto, 23).

Zaštita biodiverziteta prirodne sredine opštine značajna je iz konteksta razvoja lovnog turizma i očuvanja lovišta, ali i ekoturizma, ruralnog turizma i ostalih oblika turizma zasnovanih na prirodnim resursima.

U pogledu faune, na području opštine javljaju se (Руђинчанин и Топаловић 2008, 301):

- Lovostajem zaštićene vrste divljači: srneća divljač, divlja svinja, zec, veverica, fazan, poljska jarebica,
- Trajno zaštićene vrste: jastreb, detlić, sova, soko,
- Divljač van režima zaštite: vuk, lisica, divlja mačka, svrake, vrane, tvorovi.

Na teritoriji opštine postoje dva uređena lovišta: “Vrnjačka reka” i “Beli izvor”.

Antropogeni resursi

Evidentirani arheološki lokaliteti ukazuju da je Banja bila zanimljiva lokacija za naseljavanje ljudskih zajednica još od perioda neolita. Svakako najznačajniji i najbrojniji arheološki nalazi datiraju iz rimskog perioda, na koje se slučajno naišlo 1924. godine, prilikom kaptaže izvora tople mineralne vode, kada je otkriven rimski izvor Fons romanus. Tada je pronađeno oko 200 komada rimskog novca i ostaci bazena za kupanje (<http://www.vrnjackabanja.co.rs>).

Izgradnja „modernih“ Vrnjaca počinje 1868. godine, na inicijativu kruševačkog načelnika Pavla Mutavdžića, koji je formirao „Osnovatelno fundatorskog društva lekovite kiselo-vruće vode u Vrnjcima“ (Isto). Poznata kao prvorazredno banjско lečilište i odmaralište, Vrnjačka Banja je privlačila aristokratske porodice da je posećuju i da u njoj kupuju zemlju i grade vile i pansione za sebe, ali i za rentiranje. Tako su brojni lekari, koji su se školovali u inostranstvu donosili u Banju deo ukusa i običaja sa strane. Vrnjačka Banja danas raspolaže jedinstvenim fondom graditeljskog nasleđa sa bogatstvom arhitektonskih formi, tipoloških karakteristika i po svojoj heterogenosti i specifičnosti zauzima istaknuto mesto u kulturno-istorijskom i arhitektonskom nasleđu Srbije. U Banji se mogu naći razni stilovi arhitektura: tipična banjска, vizantijsko-balkanska, austrijska, pseudo-klasicistička, alpska, gotska, itd. Međutim, mnogi objekti su zapušteni, a loša ekonomska situacija vlasnika onemogućava njihovo obnavljanje.

Neophodno je istaći i negativne pojave u oblasti stambene izgradnje u Vrnjačkoj Banji, kao što je divlja gradnja uz nepoštovanje osnovnih propisanih urbanističkih i drugih uslova izgradnje. Ova pojava registrovana je i u samom banjskom jezgru, što je nedopustivo sa stanovišta njenog ukupnog, a posebno turističkog razvoja. Prema "Generalnom planu Vrnjačke Banje 2005-2021", jedan od osnovnih ciljeva treba da bude ostvarivanje veze novih objekata sa starim vrnjačkim jezgrom, što znači da se podrazumeva urbanističko-arhitektonski koncept koji ne ugrožava bitne karakteristike nasleđenih vrednosti.

Na području opštine evidentirani su (Генерални план Врњачке Бање 2005-2021, 60):

- Nepokretno kulturno dobro od velikog značaja: Belimarković dvorac;
- Kulturno-istorijska prostorna celina od velikog značaja: Čajkino brdo sa 49 objekata;
- Pojedinačni objekti koji uživaju prethodnu zaštitu sa ukupno 100 objekata;
- Lokaliteti sa arheološkim nalazima iz perioda praistorije, rimske dominacije, srednjeg veka i turske dominacije.

Saobraćajna, vodoprivredna i komunalna infrastruktura

Saobraćajna, vodoprivredna i komunalna infrastruktura najveći su problemi opštine Vrnjačka Banja. Oni predstavljaju ključno ograničenje za valorizaciju široke lepeze razvojnih potencijala Banje, kao i za realizaciju strateškog cilja - formiranje vrhunskog turističkog proizvoda i integraciju Vrnjačke Banje u evropske turističke tokove.

Opremljenost opštine objektima komunalne infrastrukture je nezadovoljavajuća. Najveći problemi su (Програм развоја општине Врњачка Бања 2005-2015, 55):

- nerešeno vodosnabdevanje (postojeća razvodna mreža je stara i izgrađena od neadekvatnog materijala i neodgovarajućih prečnika cevi, zbog čega je oko 25% gubitka vode u sistemu vodosnabdevanja),
- neizgrađenost atmosferske i fekalne kanalizacione mreže (priključeno preko 70% objekata u naselju Vrnjačka Banja, selima Vrnjci i Rudinci, gde je prošao glavni kolektor, dok ostala sela uglavnom imaju septičke jame),
- nepostojanje sistema za prečišćavanje otpadnih voda i
- nepostojanje sanitarno-tehnički uređene deponije (postoji divlja deponija koja se nalazi na priobalnom delu Zapadne Morave i komunalno je neopremljena).

Jedan od većih problema predstavlja stanje i kvalitet puteva, pešačkih i biciklističkih zona na teritoriji opštine, kao i parkiranje motornih

vozila, naročito u centru gde su smešteni hoteli i komercijalni objekti. Parking prostori su nedovoljni, naročito u sezoni i za vreme velikih manifestacija, pa se dešava da se vozila ostavljaju na svim slobodnim površinama, najčešće na trotoarima, pa čak i zelenim površinama.

Receptivni faktori

Prema podacima Turističke organizacije Vrnjačka Banja (TOVB), Banja ima 5.305 ležaja u svim kategorisanim receptivnim objektima. Privatni sektor je nedovoljno obuhvaćen. Prema proceni TOVB postoji još oko 8.000 neregistrovanih postelja u privatnom smeštaju.

Iako je hotelski smeštaj godinama bio vodeći vid smeštaja, u poslednje vreme naglo počinje da raste broj rekonstruisanih i renoviranih starih vila, ali i novoizgrađenih apartmana za izdavanje i za prodaju. To otvara novu opasnost za banjski turizam, jer sve je više gostiju koji postaju vlasnici apartmana i stanova. Međutim, javlja se i dodatni problem: izuzev nekoliko dobrih primera, sve je više novoizgrađenih objekata „siromašnog arhitektonskog izgleda“ koji ne doliče Vrnjačkoj Banji i koji narušavaju banjski ambijent s obzirom na pretrpan urbanistički nesklad novih objekata sa banjskom prirodom i okruženjem. Ogroman problem su i stari hoteli koji posluju u sastavu velikih sistema: „Breza“ pripada Vojsci, „Promenada“ policiji, „Železničar“ Železnici, „Latina“ i „Orion“, „Rekreatursu“, itd. u kojima godinama nije bilo ulaganja, pa je njihovo renoviranje i osavremenjavanje neophodno, ali i moguće samo ukoliko se inicira iz matičnih kuća.

Jedan od osnovnih prioriteta treba da bude modernizacija postojećih smeštajnih objekata i promena njihove strukture. Naime, struktura receptivnih kapaciteta, iako raznovrsna, nije obezbedila dovoljno investicija u cilju neophodne modernizacije (održavanje, prenamena, renoviranje, dodatno opremanje, ponuda novih zdravstvenih usluga). Porast broja i vrste smeštajnih kapaciteta i dalje će biti bitna odrednica za diferenciranost na tržištu, ali uz znatno veću ponudu različitih pratećih usluga i sadržaja koje moderni banjski objekti treba da ponude. To svakako mora biti praćeno savremenim načinom poslovanja, tj. uz informatičko, organizaciono i kadrovske osposobljavanje. Prvi korak u prilagođavanju ponude trendovima jeste da Vrnjačka Banja ima manje pansiona kao glavne smeštajne kapacitete i sa tog aspekta, možemo reći da je Banja na dobrom pravcu. Svakako treba da ima i veliki hotel sa bogatim sadržajima, koji bi kvalitetno promenio promet u Banji, ali bi to bio i udar na letargiju, inertnost, učaurenost i samozadovoljstvo, koje već duže prate razvoj Vrnjačke Banje. Međutim, ovaj strateški cilj mora biti praćen adekvatnim urbanističko-komunalnim kapacitetima, tim pre što bi nekontrolisan priliv turista povećao pritisak na opštinski budžet zbog rešavanja problema koji bi nastali usled naraslih zahteva za komunalnim

uslugama.

Vrnjačka Banja raspolaže sa raznom sportsko-rekreativnom, kulturno-zabavnom i spa&wellness ponudom. Trenutne mogućnosti nude uobičajene metode za opuštanje tela i duha: šetnja parkovima, vožnja bicikli, wellness programi, kupanje u bazenima, korišćenje sportskih i zabavnih sadržaja, itd. Međutim, iako raznovrsna, ova ponuda je dosta skromnija u odnosu na sportsko-rekreativnu i wellness ponudu poznatih banja u regionu.

Manifestacije su od velikog značaja za razvoj turizma Vrnjačke Banje. Najznačajnija manifestacija je “Međunarodni Vrnjački karneval”, koja je po poseti najmasovnija. Međutim, postavlja se pitanje, da li jednoj modernoj banji treba toliko masovnosti, odnosno da li ovakav masovni turizam uspeva da odgovori zahtevima održivog turizma i da li ekonomski efekti mogu da nadomeste štetu načinjenu životnoj sredini? Veliki broj posetilaca povećava ugroženost prostora. Javlja se potreba širih saobraćajnica i parking prostora i to najčešće na račun zelenih površina. Takođe se javljaju i velike količine otpada. Tu je i povećana potreba za čistom vodom, ali i veća produkcija otpadnih voda iz turističko-ugostiteljskih objekata i medicinskih ustanova. Zato je jako bitna primena postulata načela aktivne zaštite, jer se banjski turizam i zasniva na obimnom i raznovrsnom korišćenju obične, mineralne, termomineralne i radioaktivne vode. Za postizanje optimalnih odnosa između turizma i životne sredine u održivom razvoju treba ograničiti broj posetilaca određenoj destinaciji.

Turistički promet Vrnjačke Banje

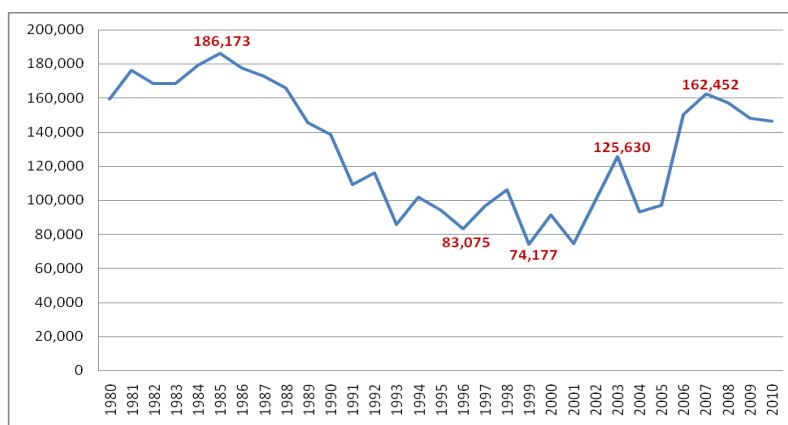
Rekordna godina turističkog prometa Vrnjačke Banje, od njenog nastanka, je 1985. godina, kada je banju posetilo 186.173 posetilaca, koji su ostvarili 1.642.097. noćenja (TOVB). Na ovakvu posetu je, pored stabilne političke situacije i blagog rasta standarda, direktno uticala veća izgradnja smeštajnih kapaciteta i pratećih sadržaja, kao i veliki broj kulturnih, sportskih i drugih manifestacija, jednom rečju sadržajni boravak.

Međutim, već u poslednjoj deceniji 20. veka, praktično od 1989. počinje konstantan pad turističkog prometa. Na ovakvo stanje uticali su mnogi faktori: raspad SFRJ, ratno okruženje, velika inflacija, sankcije, velika nezaposlenost, pad nacionalnog dohotka pa samim tim i pad ličnih primanja, bombardovanje Srbije 1999. godine, izraženi socijalni problemi (dolazak velikog broja izbeglih i raseljenih lica) i mnogi drugi faktori. Struktura posetilaca se menja, stanovništvo se sve manje odlučuje na trošenje novca na putovanja, tako da ugostiteljski objekti u Vrnjačkoj Banji rade sa drastično smanjenim kapacitetom uz povećane troškove poslovanja i održavanja. Tako je npr. 1999. godine zabeleženo svega 74.177. gostiju (Tabela 1).

Tabela 1: Posetilački promet Vrnjačke Banje od 1980.-2009.

Godina	Broj gostiju	Broj noćenja	Godina	Broj gostiju	Broj noćenja
1980	159,557	1,438,177	1995	93,983	468,439
1981	176,218	1,541,646	1996	83,075	399,899
1982	168,280	1,545,437	1997	96,504	450,074
1983	168,476	1,532,806	1998	106,019	549,524
1984	179,297	1,566,897	1999	74,177	386,529
1985	186,173	1,642,097	2000	91,522	482,866
1986	177,517	1,543,246	2001	74,650	410,003
1987	172,611	1,456,318	2002	99,979	469,343
1988	165,819	1,347,537	2003	125,630	481,907
1989	145,311	1,065,406	2004	93,394	439,594
1990	138,678	954,816	2005	96,969	427,710
1991	109,351	671,952	2006	150,123	573,121
1992	115,946	716,555	2007	162,452	607,603
1993	85,650	463,360	2008	157,227	610,783
1994	101,739	492,445	2009	148,304	616,464

Izvor: TOVB

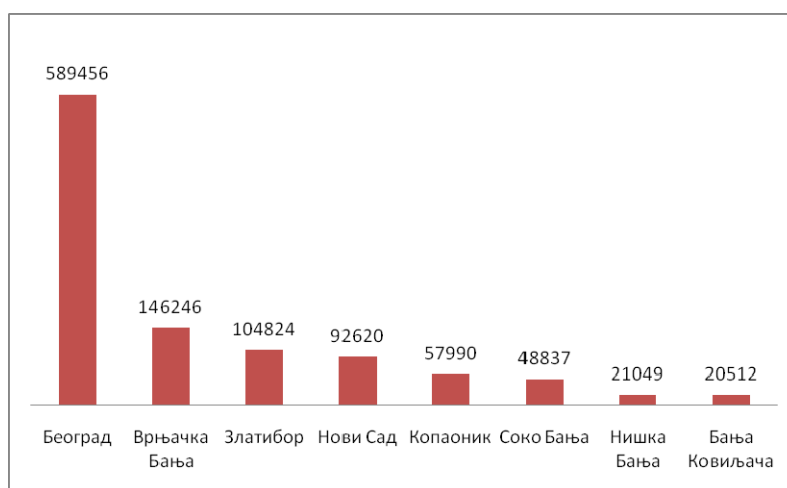
Grafikon 1: Posetilački promet Vrnjačke Banje od 1980. do 2009. (Izvor: TOVB)

Na početku 21. veka Vrnjačka Banja beleži blagi porast posetilaca, ali znatno manji od onoga koji je ostvarivala 90-ih godina, što je posledica teške ekonomske i društvene krize u ovom periodu i materijalne propasti srednjeg staleža, koji je i bio najbrojniji vrnjački posetilac. Pored toga i brojni drugi faktori su usporavali razvoj turizma (nedovoljna

infrastrukturna opremljenost, nedovoljno investicija, itd).

Poslednjih godina Banja je krenula sa organizacijom atraktivnih manifestacija, festivala, karnevala, što je dovelo do popularizacije banje kod mladih, koja u velikom broju posećuje ovakva dešavanja. To se odrazilo na promet: 2007. godine zabeleženo je 162.452 gostiju, što je Vrnjačku Banju približilo najposećenijoj godini.

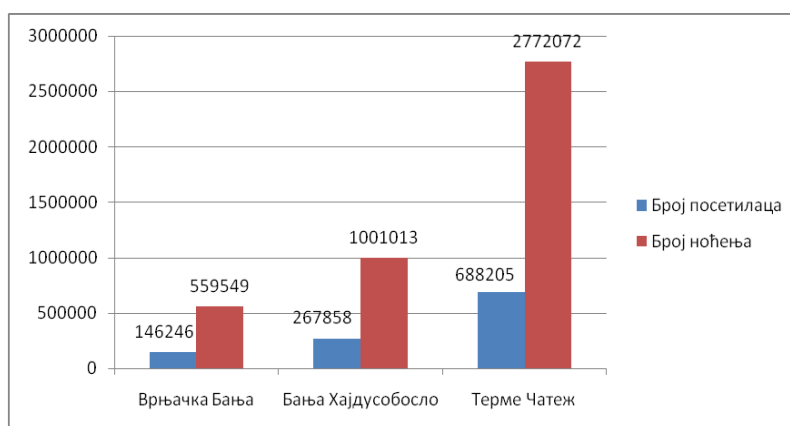
Zahvaljujući svim svojim potencijalima, geografskom položaju, klimi, lekovitim termo-mineralnim vodama, prirodnim lepotama, kulturno-istorijskom nasleđu, dugoj tradiciji u banjском turizmu, Vrnjačka Banja danas ima status nacionalnog lidera u oblasti banjског turizma. Po broju posetilaca, ona je godinama u samom vrhu; zauzima drugo mesto u Srbiji, odmah iza Beograda (Grafikon 2).

Grafikon 2: Top destinacije u Srbiji 2010. godine (Izvor: Републички завод за статистику Републике Србије, Општине и региони у Републици Србији 2011, str. 255.)

Međutim, njeni primarni posetioци su domaći gosti. Od 146.246 gostiju, koji su je 2010. posetili, 132.380 čine domaći, a svega 13.866 strani posetioци (Republički завод за статистику Републике Србије 2011, 255), što ukazuje na činjenicu da Vrnjačka Banja svojom ponudom dosta zaostaje za poznatim banjama u regionu, i zato nije konkurentna na međunarodnom tržištu (Grafikon 3). Poređenja radi, Terme Čatež, najpoznatija banja u Sloveniji, zahvaljujući raznovrsnoj zdravstvenoturističkoj ponudi (najveća zimska i letnja termalna rivijera u Sloveniji) u 2010. godini je zabeležila 688.205 gostiju (396.130 domaćih i 292.075 stranih gostiju) koji su ostvarili 2.772.072 noćenja (Terme Čatež, Letno

Poročilo 2010, 27). Banja Hajdusoboslo (Hajdúszoboszló), jedna od najpoznatijih banja Mađarske (druga destinacija u Mađarskoj po poseti domaćih turista, odmah iza Budimpešte), koja raspolaže najvećim bazenskim kompleksom u Evropi (57 bazena, kapaciteta 26.000 posetilaca) u 2010. godini je zabeležila 267.858 turista, koji su ostvarili 1.001.013 noćenja (Hungary in Figures 2010, 60).

Grafikon 3: Posetilački promet Vrnjačke Banje, Hajdusoboslo i Terme Čatež u 2010.

ODRŽIVI RAZVOJ TURIZMA VRNJAČKE BANJE

Opština Vrnjačka Banja je u svojoj osnovi očuvano prirodno i ekološko područje. Prirodne vrednosti, kojima banja obiluje, stvorile su jedinstvene uslove za razvoj turizma, i to prvenstveno banjsko-zdravstvenog, sportsko-rekreativnog, kulturno-manifestacionog, lovnog, izletničkog, itd. Sa daljim turističkim razvojem, opština je suočena sa neophodnom zaštitom svojih osnovnih vrednosti, koje imaju bitan privredni značaj, ali i značaj za stanovništvo, koje zahteva zdravo životno okruženje.

U cilju efektivne i podjednake eksploatacije prirodnih i antropogenih resursa za potrebe daljeg razvoja turizma Vrnjačke Banje, a u skladu sa održivim razvojem, polazne osnove i prioritetni zadaci bi se odnosili na: zaštitu voda i izvorišta, zaštitu vazduha, zaštitu zemljišta, zaštitu prirodnih sistema, zaštitu kulturnih dobara i graditeljskog nasleđa.

Zaštita voda i izvorišta

Visok kvalitet vode za piće, podzemnih voda i izvorišta je primarni zadatak opštine Vrnjačka Banja, koja kao osnovnu privrednu delatnost

ima turizam i zdravstvene usluge bazirane na lekovitim karakteristikama termo-mineralnih izvora. Zaštita zona izvorišta i lekovitih termo-mineralnih voda treba da se zasniva na neprekidnoj i rigoroznoj kontroli kvaliteta (hemijska, biološka i bakteriološka kontrola), formiranju zona zaštite oko svih područja vodozahvata (posebno je značajna zabrana izgradnje objekata oko izvorišta mineralnih voda i vršenja radnji koje mogu na bilo koji način zagaditi vodu - slučaj „Snežnik“), rekonstrukciji i zameni vodovodnih linija zbog gubitka vode u samom sistemu vodosnabdevanja. Neophodna je izgradnja postrojenja za prečišćavanje otpadnih voda, poboljšanje postojeće kanalizacione mreže, kao i atmosfere kanalizacije, u cilju stabilnosti sistema u periodu glavne turističke sezone. Takođe, neophodno je zabraniti formiranje deponija duž vodotoka, što je u skladu sa Zakonom o zaštiti i održivom korišćenju ribljeg fonda Republike Srbije (član 27 Očuvanje ekosistema ribolovnih voda).

Zaštita vazduha

Iako Vrnjačka Banja zbog klimatskih odlika ima povoljne aero-karakteristike, treba raditi na prevenciji aero-zagađenja, kontrolisanjem svih izvora zagađenja vazduha (industrija, saobraćaj, komunalni izvori) i to preko sledećih mera: izvršiti racionalizaciju industrije i potencirati ugradnju filtera i prečišćivača; izvršiti regulaciju teretnog i tranzitnog, ali i gradskog saobraćaja, posebno u glavnoj turističkoj sezoni; projektovati saobraćajnice sa zaštitnim zvučnim i izduvnim barijerama (drvoredi i čvrste barijere) i postavljati merne punktove za stalno praćenje emisija štetnih gasova i buke u najugroženijim zonama. Zamena klasičnih izvora energije (ugalj, nafta, mazut i drvo) izvorima koji su obnovljivi je moguća, s obzirom na to da postoje potencijali za njihovo korišćenje, i to pre svega sunca, vetra, geotermalne energije, biomase, energije biogasa, toplotnih pumpi, malih hidrosistema, itd. Recimo, većina hotela Vrnjačke Banje mogla bi da greje vodu putem solarnih kolektora.

Zaštita zemljišta

Zbog dugoročne eksploatacije ovog prirodnog resursa od izuzetnog je značaja obezbediti trajnu zaštitu i rešavanje svih problema vezanih za održivi kvalitet zemljišta. Zaštita zemljišta je zavisna od dosledno sprovedenih zaštita drugih resursa, prvenstveno vode i vazduha, ali i očuvanja biodiverziteta. Neke od mera koje treba preduzeti su: identifikovati sve divlje deponije i napraviti plan njihove sanacije; deponovati otpad po ekološkim standardima (reciklažne stanice); uspostaviti sistem primarne selekcije i sakupljanja otpada (namenski kontejneri za selektivno sakupljanje PET ambalaže, papira i kartona, obojenog stakla, guma i limenki); podsticati zaštitu poljoprivrednog zemljišta od nekontrolisane primene agrohemijskih sredstava u cilju

produkcije vrlo konkurentne eko hrane; smanjiti prekomernu gradnju, koja posebno utiče na degradiranost zemljišta.

Zaštita prirodnih sistema

Čitavo područje opštine ima očuvan veliki prirodni resurs u obliku šuma, parkovskih površina, drvoreda i zelenila, koji moraju biti predmet planskog programa zaštite zbog svog uticaja na čovekovo zdravlje i na samu klimu opštine. Uređenje, održavanje i zaštita zelenih površina, kao i unapređenje stanja ukupnog zelenog fonda, koje nije podjednakog kvaliteta (zamena dendro materijala, uklanjanje bolesnih, fiziološki zrelih, itd) ima za cilj poboljšanje njihovog doprinosa u obavljanju sanitarnih funkcija, ali i u estetskom smislu. U okviru park-šuma treba uraditi šetališne staze i staze za rekreaciju, sa selektivnim sportskim sadržajima, radi obogaćivanja turističke ponude, kao i mesta za odmor sa mobilijarom od prirodnog materijala (drvo, kamen), i sve to uz uvažavanje osnovnih namena ovih zelenih površina, tj. očuvanja autohtone vegetacije. Poseban akcenat treba staviti na očuvanje i zaštitu retkih biljnih vrsta.

Zaštita kulturnih dobara i graditeljskog nasleđa

Zaštita kulturnih dobara, identiteta naselja i graditeljskog nasleđa ima za cilj očuvanje duha mesta i odbranu identiteta banje sa dugom i sjajnom prošlošću. Naročito briga da se stvorena baština Vrnjačke Banje sačuva od zaborava, potcenjivanja, pa i uništenja i prenese u nasleđe budućim generacijama, istovremeno ima još jedan cilj - da ukaže i pomogne Banji kako da vrati i zadrži svoj nekadašnji položaj, ugled i važnost u sistemu banja Evrope. Prostorno i urbanističko planiranje predstavlja jedan od važnih vidova zaštite celokupnog graditeljskog nasleđa i jedan od najznačajnijih ciljeva zajedničke delatnosti na planiranju i uređenju prostora.

Bespravna gradnja, neplansko postavljanje montažnih kioska, ten-di, reklama, satelitskih antena itd. ugrožavaju prostorni razvoj i estetski izgled banje. Efikasno sprečavanje ovakvih pojava moguće je uz inspekcijski monitoring, uklanjanje neodgovarajućih objekata i adekvatnu kaznenu politiku. Neplanska i divlja gradnja ugrožava atraktivnost ove destinacije i utiče na nedostatak prostora za atraktivne sadržaje. Iz tog razloga treba napraviti program racionalnog i adekvatnog korišćenja prostora i pristupiti njegovoj primeni. Nove građevine treba da budu u skladu sa starim banjskim jezgrom, tj. da ne ugrožavaju bitne karakteristike nasleđenih vrednosti. Na održivi razvoj opštine direktno utiče i loša saobraćajna infrastruktura, pa je izrada opštinskog programa izgradnje lokalne saobraćajne infrastrukture (formiranje saobraćajnih prestenova po obodu centralne zone) i plana parkiranja jedan od prioriteta.

ZAKLJUČAK

Razvoj Vrnjačke Banje je bio dinamičan i kretao se od mondenske banje, koja je bila stecište bogatije klijentele i društveno privilegovanih slojeva, u periodu kada su se gradile moderne vile, pansioni, kur-saloni, preko banje masovnog korišćenja zdravstvenih usluga, koju karakteriše izgradnja velikih hotela, zdravstvenih ustanova za lečenje i rehabilitaciju radnika i širokih masa po povoljnim uslovima, ili na teret socijalnog osiguranja, pa do današnje banje - privrednog centra opštine sa širokom paletom turističke ponude i sve većim brojem turista. Međutim razvoj turizma Vrnjačke Banje danas, zbog nepoštovanja osnovnih principa održivog razvoja turizma, donosi i negativne efekte kao što su: zagađenje mineralnog izvora Snežnik zbog preterane gradnje apartmana u neposrednoj blizini izvora; neplanska gradnja poslednjih godina koja je dovela u pitanje odnos izgrađenih i zelenih površina; narušavanje životne sredine usled masovnih manifestacija; itd.

Prostor je jedan od najvažnijih turističkih resursa koji treba štititi, a njegovo korišćenje treba usmeravati po načelima održivog razvoja. Zato se nameće potreba ocene stvarnih mogućnosti Vrnjačke Banje da primi i kvalitetno zbrine odgovarajući broj gostiju, kako se nekontrolisanim razvojem ne bi dovelo do uništavanja resursne osnove (prirodne i antropogene).

Odgovor na osnovno pitanje, kako minimizovati negativne efekte razvoja turizma Vrnjačke Banje uz zadržavanje pozitivnih, jeste u razvoju održivog turizma. Da bi se održivi turizam implementirao u Vrnjačkoj Banji kao turističkoj destinaciji, potrebno je povezivanje i koordinacija svih stejkholdera u turizmu, uz obavezno uključivanje javnog sektora i to od lokalnog do nacionalnog nivoa kako bi se promene (veći broj turista) mogle absorbovati, a politika, propisi, infrastruktura mogli rešiti na najpogodniji način. Takođe, neophodno je i široko i dosledno uvođenje standarda i savremene tehnologije (informacione i uslužne) u turističko poslovanje, razvoj ljudskih resursa, uvođenje novih načina utvrđivanja i iskazivanja doprinosa turizma ukupnom privrednom i društvenom razvoju na području Vrnjačke Banje. Cilj je i da se uspostavi efikasan sistem upravljanja integrisanim turističkim proizvodom Banje koji treba, ne samo efikasno da upravlja potencijalom rasta, već i da podiže atraktivnost same destinacije. Na taj način kroz razvoj održivog turizma omogućuje se stvaranje koristi za sve turističke subjekte na destinaciji, kao i za lokalno stanovništvo u ekološkom, kulturnom i ekonomskom smislu.

LITERATURA

- Бакић, Огњен. 2008. *Маркетинг у туризму*. Сремска Каменица: Фабус.
 Брчески, Илија, Чикара, Дејан и Максимовић, Александар. 2010. *Локални Акциони Еколошки План Врњачка Бања* (ЛЕАП). Општина Врњачка Бања: Регионални центар за животну средину за централну и источну Европу (REC).

- Bramwell, Bill, Henry, Ian, Jackson, Guy, et al. 1996. *Sustainable Tourism Management: Principles and Practice*. Tilburg: Tilburg University Press.
- Briassoulis, Helen. 1991. Tourism and the Environment: Planning Issues and Approaches. *Proceedings of an International Symposium on Architecture of Tourism in the Mediterranean*. Istanbul: Yildiz University Press.
- Вуконић, Борис. 1987. *Туризам и развој: с посебним нагласком на земље у развоју*. Загреб: Школска књига.
- Gunn, Geoffrey C. 1994. *Tourism Planning: Basics, Concepts, Cases*. 3rd edn. London: Taylor & Francis.
- European Commission. 1995. *Green paper of Tourism*. Brussels: DCXXIII.
- Inskeep, Edward. 1991. *Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.
- Јовичић, Добрица и Бранков, Јована. 2009. Туристичке атракције – кључни елементи туристичке ресурсне основе. *Гласник српског географског друштва* LXXXIX(1).
- Krippendorff, Jost. 1986. *Putujuće čovječanstvo*. Zagreb: SNL.
- Mill, Robert C. and Morrison, Alastair M. 2002. *The Tourism System*, 4th edn. Kendall: Hunt.
- Mcintyre, George, Hetherington, Arlene and Inskeep, Edward. 1993. *Sustainable Tourism Development: Guide for Local Planners*. Madrid: WTO.
- Република Србија, Републички завод за статистику. 2011. *Општине и региони у Републици Србији*.
- Roe, Dilys, Leader-Williams, Nigel and Dalal-Clayton, Barry. 1997. *Take only photographs, leave only footprints: the environmental impacts of wildlife tourism*. London: Environmental Planning Group International Institute for Environment and Development.
- Руђинчанин, Бошко и Топаловић, Огњен. 2008. *Врњачка Бања на почетку 21. века*. Врњачка Бања: Народна библиотека „Др Душан Радић“, Културни центар Врњачка Бања.
- Hunter, Colin and Green, Howard. 1995. *Tourism and the Environment, a Sustainable Relationship?* New York: Routledge.
- Weaver, David B. 2006. *Sustainable Tourism: Theory and Practice*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann. www.banjesrbije.net/poslednje-vesti/otvoren-izvor-snezni.html (преузето 01.04.2012)

Коришћени сајтови:

- www.vrnjackabanja.co.rs
- www.ekoplan.gov.rs/src/1-Zakon-o-zastiti-i-odrzivom-korisnjenju-ribljeg-fonda-270-document.htm
- www.liaa.gov.lv/uploaded_files/EKSPORTETAJIEM%20sadala/Ungarija/Hungary_in_Figures_2010.pdf
- www.opstinavrnjackabanja.com/pdf/donji%20meni/gp_vrnjackebanje2005.pdf
- www.opstinavrnjackabanja.com/pdf/programrazvojaopstinevrnjackabanja.pdf
- www.terme-catez.si/media/letno_porocilo_terme_catez_2010.pdf

Eva Hrabovski Tomić, Educons University, Faculty of Business Economy, Sremska Kamenica

Snežana Milićević, University of Kragujevcu, Faculty of Hotel Managment and Tourism, Vrnjačka Banja

SUSTAINABLE DEVELOPMENT PRINCIPLES IN THE DEVELOPMENT OF THE VRNJAČKA BANJA TOURISM

Abstract

Tourism is an important factor in the world economy growth, the largest export "industry", and, at the same time, an important portion of the foreign exchange inflow and a source of added value for underdeveloped regions. However, mass participation, as the main trait of tourist travel, leads to the destruction of tourism resources, also known, due to their power to attract tourists, as tourist attractions, i.e. attractive factors of demand. Vrnjačka Banja, the second most successful destination on the Serbian tourism market judging by the tourist turnover, bases its development primarily on the natural attractive factor. Therefore, as pointed out in this paper, the tourist destination of Vrnjačka Banja should base its further growth on the sustainable development factors, in order to minimize the negative effects of tourism growth, while exploiting the positive ones.

Key words: Sustainable Development, Tourism, Tourism Resources, Vrnjačka Banja.